

ASKERİ DARBELERİ MÜMKÜN KILAN SEBEPLER: TÜRKİYE İNCELENMESİ¹**REASONS ENABLING MILITARY COUPS: A STUDY OF TURKEY****Hasan AKAY**

Dr., Gençlik ve Spor Bakanlığı

Orcid ID: 0000-0002-9531-4875

Özet

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin toprak bakiyesi üzerine kurulmuş ve yönetim mekanizmalarını bu doğrultuda oluşturmuştur. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti kuruluş sürecine askeri üniformalarla girmiş, halkın yönetimi devlet sisteminde kurumsallaşmalar tamamlanıncaya veya olgunlaşıncaya kadar bu askeri üniforma görüntüsü devam etmiştir. 1920'li yıllarda devlet yönetimindeki kıyafetlerde sivilleşmeler yaşansa da liderlerin zihniyet ve beklentilerinde fazla bir değişim yaşanmamıştır. Ancak tarihsel süreç halkın devlete ve devlet yönetimine bakış açılarını sivilleşme lehine dönüştürmüştür. II. Dünya Savaşı sonucu ile başlayan dünya üzerindeki kutuplaşmalar; Türkiye ekonomisinin bu kutuplaşmalar karşısındaki savunmasız, kırılğan ve yoksul yapısı bahsi geçen dönüşümü tetikleyen unsurlardan birkaçı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti tek partili yönetimden sıyrılma sinyallerini de bu dönemde vermeye başlamıştır. Ancak Türkiye, siyasi tarih sürecinde Cumhuriyet sistemini ara ara sekteye uğratan olaylar yaşamıştır. Cumhuriyet, demokrasi ve adalet gibi temel dinamiklerin yara almaması için askeri vesayet, bu dinamikleri ortadan kaldırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti günümüze kadar halkın onayını alan yönetimleri doğrudan pasivize etmiş 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 darbeleri ile karşılaşmış ve acı sonuçlarını Cumhuriyetin ana unsuru olan halk çekmiştir. Gerçekleştirilen bütün askeri müdahaleler mutlaka çeşitli sebeplere dayandırılmıştır. Askeri darbelerde failer, sebeplerin neler olduğundan ziyade darbeyi meşrulaştıracak sonuçlara vurgu yapmıştır ve her darbe domino etkisi gibi bir sonraki darbeye referans teşkil etmiştir. Askeri vesayet, sivil yönetim üzerinden hegemonya kurma eğilimini, sebeplerden ziyade sonuçlara odaklanma manipülasyonu üzerinden yapmak istemiştir. Çünkü temel gerçektir ki, asker açısından sebeplerin olmadığı bir durumda halka gösterilecek sonuçlar bulunmayacaktır. Bu çalışmada 1960, 1971, 1980 ve 1997 askeri darbelerine bazı dönemlerde referans, bazı dönemlerde ilham kaynağı olan sebeplerin neler olduğu daha sonra da bu sebepleri değerlendirmek/ tartışmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Asker, Darbe**Abstract**

The Republic of Turkey was founded on the territorial remnants of the Ottoman Empire and established its administrative mechanisms in this direction. However, the Republic of

¹ Bu çalışma 21-22 Aralık 2017 tarihinde düzenlenen IV. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan özet bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

Turkey entered the establishment process with military uniforms, and this military uniform image continued until the institutionalizations in the state system of people's administration were completed or matured. Although there was a civilianization in the dress code of the state administration in the 1920s, there was not much change in the mentality and expectations of the leaders. However, the historical process has transformed the people's perspectives on the state and state administration in favor of civilianization. The polarizations in the world that started with the result of World War II; The vulnerable, fragile and poor nature of the Turkish economy in the face of these polarizations have been a few of the factors that triggered this transformation. The Republic of Turkey began to give signals of getting rid of the one-party administration in this period. However, in the process of political history, Turkey has experienced events that have interrupted the Republican system from time to time. Military tutelage has eliminated these dynamics in order to prevent fundamental dynamics such as republic, democracy and justice from being damaged. The Republic of Turkey has directly pacified the administrations that have received the approval of the people until today, faced with the coups of May 27, 1960, March 12, 1971, September 12, 1980 and February 28, 1997, and the people, who are the main element of the Republic, suffered the painful consequences. All military interventions carried out are necessarily based on various reasons. In military coups, the perpetrators emphasized the consequences that would legitimize the coup rather than what the reasons were, and each coup, like the domino effect, referenced the next coup. Military tutelage wanted to make the tendency to establish hegemony through civilian rule through manipulation of focusing on results rather than causes. Because it is a fundamental fact that in the absence of reasons for the soldier, there will be no results to be shown to the people. In this study, it is aimed to refer to the military coups of 1960, 1971, 1980 and 1997 in some periods, what are the reasons that inspired them in some periods and then to evaluate/ discuss these reasons.

Keywords: Turkey, Soldier, Coup

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal kültürünü etkileyen unsurlar arasında örfi değerlerinin yanında dini değerler de etkili rol oynamıştır. Bu heterojen siyasal kültür sosyal hayatı etkisi altına almış, ekonomik dengelerde ve ilişkilerde ölçü kabul edilmiş ve en önemlisi devlet geleneğinin omurgasını oluşturmuştur.

Osmanlı imparatorluğunda devlet geleneğinin önemli motiflerinden olan ordu, siyasal yönetimden ve halktan kopuk değildi. Günlük işlerden uluslararası ilişkilere kadar asker her senaryoda rolü bulunan dinamik bir yapıya sahipti. Osmanlı'daki tepe yönetimi, askerle sürekli iç içeydi ve devletin politikalarını etkileyen kararlar asker sınıfının bilgisi ve gözetimi dahilinde gerçekleşmekteydi. Osmanlı'da asker-devlet-halk bütünleşmesi çok iyi sağlandığından dolayı asker sınıfının devlet ve halk üzerinde bir karizması mevcuttu. Osmanlı öncesi askeriye ile ilgili kültürel miras, askerin toplum içindeki konumunu güçlendiren bir diğer unsurdur.

Mevcut siyasal kültürün hakim olduğu topraklarda kurulan Türkiye Cumhuriyeti, devlet geleneğinde asker sınıfı için fazla bir rol değişimi olmamıştır. Aksine Cumhuriyetin kuruluşuna yakın bir zamanda Çanakkale Savaşı zaferiyle yaşanan süreçte asker ile halk arasında hiçbir

aracı kurum kalmamıştı, tam bir bütünleşme yaşanmıştı. Cumhuriyetin kuruluş sürecinde sivil bürokrasiden ziyade askeri bürokrasinin hakim olması Türkiye'nin siyasal rejimin nasıl olacağı konusunda fikir vermekteydi.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunu gerçekleştirdiği süreçten sonra askeri bürokrasiden sivil bürokrasiye geçişler yapmaya çalışmıştır. Ancak ikamesi olmayan bir bürokrasi ortamı mevcut olduğundan bu girişimler teorik olarak gerçekleşse de pratikte herhangi bir değişim söz konusu olmamıştır. Cumhuriyetin ilanından itibaren askeri vesayet gölgesinde sürdürülen siyasi hayat ülke şartlarına göre doğal seyrinde izlenmekteydi. Bu seyrin sonucu olarak, askeri bürokrasi tarafından oluşturulmuş siyasi kültürün iziyle, Türkiye siyaseti muhalefet kavramının gelişmediği, hatta oluşmadığı, farklılıkları temsil etmekten yoksun, emir-komuta siyasetiyle 1920'li yıllardan 1940'lı yıllara kadar bir seyir izlemiştir.

Ülke siyasetinde kemikleşmiş bir vaziyet alan bu tür devlet geleneğini aşmak için çeşitli girişimlerde bulunulmuş ancak vesayet-hegemonya duvarı buna izin vermemiştir. 1940'lı yıllara gelindiğinde zoraki olarak geçiş yapılan çok partili hayat ile bir nebze olsun siyaset mekanizması teorik tabanıyla uyumlu hareket edebilme şansı yakalamıştı. Ancak geçmişten gelen siyasal davranışları terk etmek kolay olmamıştır. Buna rağmen 1950'li yıllarda, Türkiye'nin daha öncelerden hak ettiği ivmeyi yakalayacak fırsat olarak görülen Demokrat Parti iktidarı, ülkeyi her konuda kaybettiği aşamaları dengelemek adına önemli girişimlerde bulunmuştur.

Demokrat Parti iktidarının Türkiye için yaptığı tüm icraatları bir yana, halkın iradesini temsil etmesi onun meşruluğunun en önemli referansıydı. Bu referans askeri vesayet tarafından kabul edilmedi ve teamüller gereği askeri tahakküm altına girmemiş siyaset, askeri bürokrasiden emir almayan siyasetçi, Türkiye gibi siyasi kültürü asker tarafından oluşturulmuş bir devleti yönetemezdi. Ki öyle oldu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi kültürü milli iradenin özü olan seçilmişleri atanmışlara teslim etti. Her ne kadar cari siyasi kültür bunu gerektirmiş olsa da cunta içim milli iradeye yapılan darbenin sebepleri başkaydı.

Demokrat Parti ile Türkiye, siyasal gücünü ve yönetimini halktan alan, cumhuriyet sıfatına uygun rejimini oluşturma etütü 10 yıl sürmüştü. Askeri vesayet, halkın rejimi vasıflarına uygun şekilde dizayn etmesini engellemek adına periyodik olarak gerçekleştirdiği darbelerle ülkede kendi hegemonyasına eşdeğer işlemler üretecek bir okul kurmuştu. Daha sonrasında gelen 1971 darbesi ile askeri vesayet halka ileri bir darbe modelini göstermiş, bu darbeyi takip eden 1980 darbesi ile eğitime devam edilmiş ve 1997 darbesi ile mezun vermek istemişti.

Askeri vesayet tarafından gerçekleştirilen her darbe halkı ikna edecek sebeplere dayandırılmış, sebepsiz yere siyasi tarihimizde hiçbir darbe gerçekleşmemiştir. Darbenin gerçekleştirilmesinden sonraki süreçlerde nedenlerinden ziyade sonuçlarına odaklanılmış ve böylece siyasal rejim başka darbeleri engelleyecek argümanlara sahip olmamıştır. Buna bağlı olarak da halk arasında rejimin darbe üretecek potansiyele sahip olduğu kanısı yerleşmiştir. Siyasetimizin, toplumumuzun, kültürümüzün, dini yaşantımızın içerisine gizlenmiş olan bu darbe meyilli sebepler yok edilmediği müddetçe siyasi lügatimizden darbeleri çıkarmamız mümkün olmayacak ve ülkemiz darbe sorunu ile sürekli karşı karşıya kalacaktır.

Bu duruma ışık tutmak adına çalışmamızın ilk aşamasında askeri darbelerin açıklamasına yer verilecektir. Askeri darbelerin açıklamalarından sonra Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde

gerçekleşen askeri darbelere kısa bir bakış yapılacak ve askeri darbeleri mümkün kılan sebeplerin neler olduğu incelenecektir. Nihai olarak da bu sebeplerin değerlendirilmesi yapılarak bir sonuç çıkartılacaktır.

2. ASKERİ DARBELER

Askeri darbe, siyasi karar alma süreçlerinin seçilmişler tarafından kontrol edilmediği, bu makamların askerler tarafından çeşitli bahaneler ileri sürülerek gasp edildiği ve yönetimin seçilmişlerden kendi inisiyatifleri ile belirlemiş oldukları askeri kadrolara geçmesi girişimi, müdahalesi olarak adlandırılabilir. Başka bir ifade ile siyasi sistem içerisinde belirli bir işlevi ve rolü bulunan ordunun ülkenin siyasi rejiminden kaynaklanan durumlardan dolayı bir baskı grubu olarak siyasi yaşamdaki yerini (Kışlalı, 1996: 256) yönetimdeki sivillerden müdahale yoluyla ele almasıdır.

Askeri darbeler tarih boyunca siyasi, sosyal, ekonomik, dinsel ve ideolojik faktörlere göre çeşitli sebeplere dayandırılarak yapılmış ve sonuçları da bunlardan bağımsız olmamıştır (Tüylü, 2012: 11). Askeri darbe, mevcut yönetimin askeri bürokrasi tarafından işgal edildiği bir sonuçtur. Cari sistemdeki iktidar, halkın tercihi ile o makamı doldurmuş kişilerden oluşması onun meşruluğunu göstermektedir. Ancak bu durum makamdakilere serbest uygulamalar ile değerlere/kanunlara aykırı bir yönetim yetkisi vermediği gibi meşrutiyet kazanmış siyasilerin kötü yönetimlerinden dolayı çeşitli sebeplerle yönetimlerinin lağvedilmesi yetkisini de askeri bürokrasiye vermemiştir.

Ülkelerin siyasi tarihi, siyasi kültürü, yönetilme konusundaki alışkanlıkları, ikame edilen coğrafyanın yapısı, refah seviyesi, ekonomik direnci, bir dinin olması veya olmaması gibi birçok sosyo-ekonomik durum askeri darbeler ile doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılıdır. Çünkü askeri darbeler hiçbir rejimde keyfiyetten türetilmiş bir eylem değildir. Mutlaka dayandığı çeşitli sebepler vardır. Bu sebepler referans kabul edilerek askeri yönetim, siyasi rejimdeki makamları askeri bürokrasi ile kapatarak sonuca ulaşmak ister.

Askerin ülke içindeki rolünün teamüller ile belirlenmesi, askerin siyaset ile olan ilişkisini de ciddi manada etkilemektedir. Çünkü siyasi tarihindeki askerin ülke kaderinde hangi rolleri oynadığı durumu askerin siyasette nerede olacağı konusunda önem arz etmektedir. Asker ülke için sınır savunma hattını oluşturan bir ordu gücü mü, yoksa ülkenin sahip olduğu dini değerlerin muhafızı mı, ülke rejiminin bekçisi mi, itaat makamı mı emir makamı mı gibi sorular askerin ülkedeki konumunu açıklamak adına önemlidir.

Asker fonksiyon itibarıyla ülke içinde birçok etkende rol oynaması, özellikle ülkenin kalkınma adına giriştiği modernleşme hareketlerine önderlik etmesi, bu hareketin toplum tarafından sürdürülebilirliğini denetlemesi, yaptırımlar uygulaması, modernleşme önündeki engelleri tanımlaması ve biraz daha ileri giderek siyasi ve ekonomik kararlar alınmasında belirleyici bir güç (Öztürk, 1993: 30) konumuna gelmesi askeri vesayetın şartları oluşması açısından önemli kriterlerdir.

3. TÜRKİYE SİYASİ TARİHİNDE ASKERİ DARBELER

Türkiye Cumhuriyeti, askeri darbeler ile siyasi tarihinde kurulduğu ilk yıllarda karşılaşmaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesinden hemen önceki dönemlerde (1923) yaşanan askeri olaylar siyasi tarihi nelerin beklediğini gösterir gibiydi. Örneğin Sultan II.

Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve akabinde Bab-ı Ali Baskını gibi olaylar askeri vesayetin siyasete ne kadar ilgili olduğunu göstermektedir. Bunun yanında askeri darbe geleneğinin ülke siyasi tarihinde yer almasında etkin rol oynayan İttihat ve Terakki zihniyetinin siyasi tarihin başlangıcında yer alması, askeri darbe geleneğinin oluşması ve bu durumun askeri bürokraside miras olarak devredilmesinde etkili olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden beri siyasette askeri bürokrasi hakim olmuşsa da bunun düzeltilmesi amacıyla teorik olarak devlet yönetiminden askeri vesayeti uzaklaştırmak amacıyla birçok girişimde bulunmuştur. Bunların ilk örnekleri Nisab-ı Müzakere Kanununun 4.maddesi gereğince seçilen ve o sırada mecliste bulunan ordu ve kolordu komutanlarının, komutanlık görevinden ayrılmadıkları sürece meclis görüşmelerine katılamayacaklarını belirten (Türkiye Büyük Millet Meclisine İntihab Edilen ve Edilecek Olan Bilumum Mensubin-i Askeriyenin Tabi Olacakları Şeriat Hakkında) kanun ile 1923 de düzenlenmiş ve 1924 Anayasasında da yer almıştır (Çitçi, 2006: 18). Takiben asker görevlerinin tanımlanması, askerin siyaset ilişkisini kaldırıp asli fonksiyonlarının sınırlarının belirlenmesi ve milletvekillerinin meclis bünyesindeki iş ve işlemlerin açıklığa kavuşturulması gibi çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Ortaylı, 2010: 47).

Bahsi geçen gelişmeler teorik olarak basamaklandığında istenilen sivilleşme yönetimine doğru bir sonuç çıkartılabilir. Ancak pratik olarak mesleki alışkanlıkları ve buna bağlı kronikleşmiş zihniyeti meslek değişikliği ile terk etmek mümkün değildir. Bu bilgi günümüzde somutlaştırılmış veya yeni kanıtlanmış bir olgu da değildir. Askeri başarının halk yönetimine taşınmasını önlemek meslek tercihi yapıp bu konuyu kapatmakla olmayacağı yakın tarihimizde somut örnekleriyle mevcuttur.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman parlamenter sistem işlev görmekteydi. Bu sistemin meşruluk dayanağı olan milletvekilleri ilk aşamalarda seçenlerin seçtiği kişilerden oluşuyordu. Ancak tek parti çatısı altında işleyen bir mekanizma söz konusuydu. Daha geniş bir ifadeyle, hem halk temsilcisini dolaylı yollardan belirliyordu hem de alternatifi olmayan bir tercih yapıliyordu. Yani parlamentoyu parti oluşturuyordu, partiler değil. Temsil oranını farklılaştırmak amacıyla ve muhalif bir denetim mekanizması oluşturmak amacıyla Halk Partisi dışında senaryolar denendi. Ancak sosyal hayatın doğal sonucu ile siyasi hayatın teorik hesabı uyuşmadığından dolayı, asker kökenli sivil vesayet yönetimindeki siyaset tekrar tek temsil ile devam etti.

Bu durum kronolojik olarak 1923'den başlayıp, II. Dünya Savaşı sonuçlarının Türkiye yansımaları gerçekleşinceye kadar devam etti. İki kutba ayrılan dünyanın bir tarafında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) diğer tarafında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) vardı. SSCB'nin Türkiye ile ilgili tehdit ve talepleri (Sander, 1998: 253), Türkiye'nin devlet refleksi ile yeni çözüm ortaklarına yönelmesine neden olmuştur. Bunun yanında tek parti yönetimine sahip Avrupa devletlerinin bu politikadan vazgeçmeye başlamaları (Keskin, 2011: 11) Türkiye'nin stratejilerinde değişikliği hızlandırmıştır. İlave olarak dış tehditlere karşı savaş yorgunu ve yeni bir devlet olarak Türkiye'nin Birleşmiş Milletler (BM) organizasyonu ile uluslararası arenada siyasi zırh giymek isteği ABD ve Batı yakınlaşmasını hızlandırmıştır. Tüm bu bileşenler Türkiye açısından yeni bir dönüşüm anlamına gelmekteydi.

Türkiye, SSCB'ye karşı toprak kaybını önlemek amacıyla ekonomik politikalarını, dışa bağımlı duruma getiren bir sisteme entegre etmişti. Bu sistem aslında Türkiye'yi tek parti

siyasal hayattan çoğulcu siyasal yapıya dönüştüren ana etkenler arasındaydı. Truman Doktrini dönüşümü hızlandıran bir diğer etkendi (Ahmad, 2007: 128). Halkın ekonomik kriz yaşaması, tek parti yönetimini tüm sorunların ve tepkilerin dikizine getirmişti. Tek parti rejimi yürütücüsü Halk Partisi ara ara denenip her seferinde çeşitli bahanelerle uygulanmayan çok partili sürecini yeniden başlatmak istedi. Aslında sürece göre atılan adım işlemsel olarak demokratik bir gidişat olsa da bunun bu kadar masumane olmadığı, uygulanmak istendiği zamanın şartlarına göre değerlendirilebilir. Başka bir ifadeyle çok partili sürecin bu dönemde başlatılmak istenmesi, Halk Partisinin siyasi yelpazeyi genişletmek istemesinden çok oluşan sosyo-ekonomik riskleri bünyesinde toplamama isteği olarak yorumlanabilir.

Türkiye kuruluş dönemlerindeki çok partili başarısız denemelerini yeniden denedi. 1946 seçimlerine gidildiğinde halkın önünde Cumhuriyet Halk Partisi'nin alternatifini bulmak mümkündü. Neden? Çünkü bu seferki çok partili süreç günü birlik bir eylem değildi. Halk zamanla beklenen refleksi yavaş yavaş göstererek 1950 ve 1954 seçimlerinde ezici çoğunlukla Demokrat Parti'yi iktidara taşıdı. Halkın desteğiyle iktidar koltuğuna oturan partinin yine halkın tercihinine göre o makamı kullanması demokrasinin ana kriterleri arasındadır. Ancak bu kriter 27 Mayıs'ta bir çok sebebe dayandırılarak asker tarafından değiştirildi ve Türkiye kısa bir aradan sonra eski günlerine dönmeye başladı. 27 Mayıs'ta yönetimi devralan cunta bu sürecin eskiye değil daha ileriye dönük kurtarıcı bir eylem olduğunu, tüm şartların haiz olduğu böylesi tehlikeli bir durumda halkın yönetimi değiştirecek kadar vakitlerinin olmadığı bilgisini radyolar ve basın aracılığıyla tüm dünyaya duyurdular. Darbe sonuçlar itibariyle asker gözünde meşruiydu. Zaten asker bu makamı demokrasinin askıya alınmaması için işgal ediyordu ve geçici bir ikamettti. Ancak 1960 darbesi ve diğer darbelerde olduğu gibi ilk atılan adımdan son yerleşilen makama kadar hiçbir zaman bu niyetle hareket edilmedi. Darbeden sonra 61 Anayasası olarak bilinen yeni anayasa tamamen asker vesayeti altında şekillenmişti.

Türkiye bu süreci atlattıktan sonra siyasi hayatın normal eksenine dönmesi gerekiyordu. 1960 darbesine göre artık tüm problemlerin halledilmiş olmalıydı. Ancak 1971'e gelindiğinde askeri vesayet sivil vesayetin yönetim hakkına tekrar müdahale ederek yeniden karanlık bir döneme geçişe sebep oldular. Bu sürecin ardından sivil yönetim asker gözünde tekrar başarısızlığa uğramış ve bu sefer öncekileri geride bırakan bir sertlikte ve daha rencide edici bir tarzda müdahale gerçekleşti. 1980 darbesi ile Türkiye son otuz yılında on yılda bir darbe alan siyasal rejime dönüşmüştü. Bu rejim artık bağımlılık yapmışçasına darbekolik bir vaziyet almıştı. Halk Türkiye yönetiminin istikrarına güveni kalmadığı için geçmiş tecrübesine dayanarak 90'lı yıllarda da darbe beklentisi içine girmişti. Zira sistem halkı yanıltmadı ve 1997'de asker yeniden siyaset arenasında beklenen üslubu yer aldı.

Yaşanan bu süreçte asker hiçbir zaman sebepsiz hareket etmemiş, mutlaka bir dayanak noktası bulmuştur. Bu sebepleri üreten kim idi? Siyasal rejim darbeye direkt mi bağlantılı yoksa bazı şartlar ile darbeye karşı savunmasız mıydı? Askeri, darbeye yönelik eylem planları yapmaya yönlendiren etkenler nelerdi? Darbe sebebi olarak görülen her etken diğer darbelerdeki etkenlerle akraba mıydı? Bu sorular uzayıp gidebilir. Ancak önemli olan bu soruların, sorun oluşturan kısımlarına uygun cevaplar ile çözüme kavuşturabilmektir.

Çalışmamızın bu aşamadan sonraki kısmında darbelere sebep olan ana/ ortak unsurların neler olduğunu açıklanmaktadır.

4. ASKERİ DARBELERİN ORTAK SEBEPLERİ

27 Mayıs 1960 darbesi, 12 Mart 1971 darbesi, 12 Eylül 1980 darbesi ve 28 Şubat 1997 darbesi Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın tarihini meşgul eden utanç verici olaylardır. Bu hukuk dışı girişimler ülkemizin dünya nezdindeki itibarına ciddi zarar vermesinin yanında toplumsal ve ekonomik olarak çöküşüne de neden olmuştur. Darbeler ülkenin daha da kötüye gitmesini engellemek için yapılmışsa da her darbe sonrası süreçte ülke daha fazla karanlığa gömülmüştür. Türkiye tarihinde yaşanan bu siyasi olayların dayandığı temel sebepler bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayıp açıklayabiliriz:

4.1. Hegemonya:

Hegemonya kavramını tanımlayan Gramsci, esas olarak sınıf ilişkilerinin incelemesi üzerinden hareket etmiştir. Gramsci'ye göre hegemonya, egemen sınıfın diğer tüm sınıfların çıkarlarını genel bir çıkar oluşturmak yoluyla kendi çıkarlarına uygun hale getirmesidir (Gramsci, 1997: 28). Genellikle az gelişmiş ülkelerde görülen belirli sınıfların hegemonyası, Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından beri varlığını sürdürmektedir. Türkiye'de kurucu unsurları elinde bulunduran sınıf kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarına denk getirmiş, bu çıkarların istenilen dengede kalması için toplum mühendisliğinden ekonomiye kadar birçok konuda eylemde bulunmuştur. Hegemonyasını Türkiye'de en bariz şekilde kuran sınıf asker sınıfıdır (Ataay, 2007: 14). Bu sınıf iktidar bloğu içinde doğrudan yer almasa dahi kendi çıkarları doğrultusunda politikalar üretilmesiyle ilgili olarak iktidarı manipüle etmesiyle, iktidara ülke bürokrasisine göre telkinde bulunma veya iktidarı değiştirme gibi yetkileri bünyesinde muhafaza etmesiyle bilinir. Bahsedilen iktidar değişikliği vakıası, egemen olmak isteyen sınıf ile iktidar cenahının eylemlerinde ve söylemlerinde uyum olmadığı zaman ortaya çıkan nihai sonuçtur.

Türkiye toplumsal ve ekonomik olarak son seksen yılını geliştirmekte olan ülke sıfatını taşımaktadır. Ancak uygulamada bu durum az gelişmişliğe denk düşmektedir. Az gelişmiş ülkelerde kendini kurucu unsur olarak gören askeriyenin hegemonya kurması, bu doğrultuda iktidarlara kendi değerlerine göre yargılaması ve değiştirmesi kaçınılmaz olmaktadır. Ülkemizde yaşanan askeri darbelerin sebepleri arasında bulunan ve genellikle darbe bildirisinde yayınlanan gerekçeli açıklamalarda, ülkenin genel menfaatine ters giden durumların düzeltilmesi gibi aksedilen ifadeler, aslında darbecilerin özel çıkarlarını genel çıkar olarak topluma lanse etmelerinden başka bir anlamı olmadığını göstermektedir.

4.2. Askeri Vesayet ve Siyasetçilere Olan Güvensizlik:

Askerler, siyasi tarihimizde sivil siyasetçilere karşı her zaman büyük şüphe duymuş ve siyasilerin ülke yönetimi konusunda askerde bir güvensizlik hakim olmuştur. Bunun birçok sebebi vardır. Ancak ana etken asker kendini ülkemizde rejimin yegane savunucusu olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Askerlerin kendilerini aynı toplumsal hamurda saymalarına rağmen kendilerinin askeri okullarda güzel bir testi yaparken; sivil okulların kötü birer ibrik yapmalarını teşbihlemeleri (Birand, 1996: 38) topluma ve onların onayı ile gelen siyasetçilere bakış açılarını ortaya koymaktadır. Askere göre toplumdaki tüm krizlerin sorumlusu siyasetçiler idi. Bunun yanında bunlar darbenin meşru referansı olan Atatürk Devrimlerinden vazgeçildiği için kaynaklanıyordu. Asker açısından siyasetçilerin devleti ve rejimi koruyacak, yönetecek kapasitede görülmemesinin sebebi neydi, bu güvensizliğin kaynağı nereden geliyordu?

Bu soruların en önemli cevapları arasında askerin batılılaşma gayesi (Kongar, 2000: 658), bunun doğal sonucu olarak odak konularına odaklanamama ve mali yönden elindeki kaynakların gücü olarak sıralayabiliriz. Askeri organizasyonlar Cumhuriyet'in ilanından ve öncesinden itibaren batı kaynaklarıyla beslenmiş, yegane kurtuluşun batı modeli ile olacağı öngörüsüyle organizasyon zihniyetini oluşturmuş ve böylece bu teorinin pratik sonucu olarak askeri vesayetın kaburgasını oluşturmuşlardır. Bu zihniyet aslında hem miras hem de sonradan edilmiş bir karakter yapısıdır. Başka bir ifade ile Osmanlı'nın son zamanlarındaki askeri bürokrasi modeli şimdiki Türkiye askeri modeline miras kalmış ve batılılaşma hedefiyle uygulanan programlar ile son şeklini almıştır. Bu problem ile ilgili bir diğer etken de mali konudaki güçtür. Askerin mali konuda devlet içindeki diğer bürokratik yapılara göre daha fazla bütçe kaleminin bulunması ve harcama giderlerinin devletin bekası ve savunması adıyla yapılmasından dolayı, aslında farkında olunmadan bir mali özerklik ortaya çıkarılmıştır. Mali özerklikten kasıt öz kaynaklarını kendi bünyesinde oluşturmasından değil, harcamalardaki özgürlük ve harcamaların dayandırıldığı gerekçelerin toplum nezdindeki meşruluğudur. Bu duruma ilaveten OYAK gibi yan mali kaynaklar ile maddi anlamdaki büyüme topluma karşı askeri bürokrasiyi daha hakim bir konuma yöneltmektedir.

4.3. Hassas- Kırılgan Ekonomi:

Türkiye ekonomisi günümüze kadar dışa bağımlı politikalar ile yönetilmiştir. Sanayimizin gelişmemiş olması üretim bantlarımızın montajdan ibaret olması ülkemizi dünya standartlarına erişimde kısıtlayıcı birer engel olmuştur. 2002'den sonraki dönemlerde ekonomik kayıplar telafi edilmeye çalışmış olsa da önceki dönemlerin kayıplarını telafi etmek kolay olmamıştır. Ülkemizde yaşanan darbelerin bir iki yıl öncelerinden itibaren ekonomik krizlerin hepsinde görüldüğü müşahede edilmiştir. Ekonomik kalkınmanın önündeki engeller birçok nedene bağlanmaktadır. Ancak ekonominin içinden çıkılmaz bir vaziyet aldığı dönemlerin ortak özellikleri arasında dönemin siyasal iktidarlarının günü kurtarma politikası uygulayarak ev ekonomisinden kopma planlamalarla ülke ekonomisi taahhüt altında bırakılmaya başlanmıştır. 1950'li yıllardaki kısa süreli refah ve sonrasında refahı sürdürecektir ekonomik altyapı ve hammadde olmayaşından kaynaklanan tıkanma ve 1970'li yıllarda IMF gibi uluslararası kuruluşların ülke ekonomimize yardım etmek adına devletin tüm organlarını manipüle etme istekleri daha sonraki dönemlerin hepsinde tecrübe edilmiştir (Başgil, 2014: 97).

Ekonominin dışa bağımlı hale gelmesinin önünü açan uluslararası kuruluşlar kendi çıkarlarına uygun yönetimi garantiledikten sonra ülkemize yardımda bulunmuşlardır. Bu durum kendi iç politikamızın, ekonomi ile beraber tahakküm altına girdiğini gösteriyordu. Siyasi iktidarların ekonominin dünya dengelerine göre ayarlanması adı altında halka yönelik kemer sıkma telkinleri ve vergi ilaveleri ülkeyi ekonomik politikaların uygulanması adı altında kaos ortamlarına sürüklemiştir. Az gelişmiş ülke refleksi ile girişilen bu politikalar toplumsal gerilimi tırmandırmakta, halkın kendilerine olan güvenini sarsmaktadır. Her darbe döneminde tecrübe edilen bu vakıaları gözlemleyen askeri vesayet siyasilerin iktidar ve yönetim krizine girdiklerini halka anlatmakta hiç zorluk çekmemişlerdir. Çünkü toplum için yaşam serüvenindeki en ağır problemlerden bir tanesi ekonomik krizdir ve bu sürecin atlatılması için kendi iradesiyle seçtiği iktidardan vazgeçebiliyordu.

Hakeza darbelerin ortak sebepleri arasında bulunan ekonomi faktörü cuntacılar tarafından halka karşı kullanılan hassas bir alandır.

4.4. Askeri Kültür ve Anlam Yükleme:

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemdeki bürokratik yapılanmasının türevi olan Türkiye bürokrasisi, zihniyet ve yapılanma özelliklerini orduya da taşımıştır. Bu durum askeri bürokrasideki yapılanmadan görev alanına kadar her alanda kendini göstermiştir. Eski devlet alışkanlıklarının kutsallık atfettiği asker sınıfı, kendini devletin temel organı olarak görmesine ve bu konuda roller üstlenmesine neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasındaki rolleri de buna eklenince askerin ülke bürokrasindeki yeri kronik bir vaziyet almıştır. 1924'den başlayıp 1960 darbesi, 1971 darbesi, 1980 darbesi ve 1997 darbesi ile askeri bürokrasinin kendisine miras bırakılmış alışkanlıkları nasıl yerine getirdiğini görmek mümkündür (Ortaylı, 2010: 25- 45).

Askeri bürokrasisinin geçmiş kültürünü rejimin sınırlarına yerleştiren (Özdemir, 1989: 320) bir diğer unsurda Türk Silahlı Kuvvetlerin İç Hizmet Kanunu'dur. Bu kanun 1935 tarihli olup 37. Maddesi'nde (mevzuat.gov.tr) askere yüklediği görevi şöyle açıklamaktadır: "Ordunun vazifesi, Türk yurdunu ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır". Bu kanun benzeri ile 1961 Anayasası ile değiştirilerek darbelerin hukuki kaynağı olan meşhur 35. Maddeye dönüştürülerek Türk Anayasasındaki yerini aldı. Devleti koruma ve kollama görevi ile ilgili tehditler iç veya dış saldırılara karşı olabileceği gibi herhangi bir tanımının yapılmaması askeri müdahalelerin sadece terör faaliyetlerine yönelik bir koruma mekanizması kurmayacağı, rejimi korumak adına demokrasiden de vazgeçilebileceğini gerçekleştirdiği darbeler ile kanıtlamıştır.

Askerin siyasi faaliyetlere müdahalesinin hukuki dayanağı olan 35. Madde² aynı zamanda ülkemizde geçmişteki 1960-71-80-97 darbelerinin hukuk içerisinde gerçekleştirildiği izlenimi vermekte ve mevcut yapıya gelecek müdahaleler ile ilgili yasal bir atıfta bulunmaktadır.

4.5. Hükümet Gücü Eksikliği:

27 Mayıs 1960 askeri darbenin ardından yapılan genel seçimler ile Türkiye yaklaşık on yıldır yakalamış olduğu siyasi istikrarı kaybetmiş, darbe ile halk tercihi çok parçalı yapı izlemeye başlamıştı. 1961 genel seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi %36, Adalet Partisi %34 ile meclise girmişlerdi. Ancak Bakanlar Kurulu'nu oluşturacak çoğunluk sağlanamamıştı ve bu 2000'li yıllara kadar sürecek olan iktidar istikrarsızlığının işaretiydi, yani sonun başlangıcıydı (Aydın ve Taşkın, 2016: 99). Türkiye seçimlerdeki bu sistemi nedeniyle çoğu dönemlerde yılı dolduramayan koalisyon hükümetleriyle yönetilmeye başlanmıştı. Bazı zamanlar bu koalisyon hükümetleri azınlık hükümeti şeklinde yönetimi devralmıştı. Bu durumlar ülkenin siyasiler tarafından ne kadar kırılğan bir yapı ile yönetildiğini göstermektedir.

Ülke yönetiminde organik olarak bulunmayan askeri bürokrasi veya vesayet geçmiş kültürü, tecrübesi ve kanun gücü ile ülkede koalisyon hükümetlerini manipüle etmesi gayet kolay olmuştur. Asker hegemonyasına sivil siyasetçilerin gölge düşürdüğü zamanda onları derdest etmesi mekanik olarak, bahsi geçen güçsüzlükten dolayı, gayet kolay olmuştur. Bu

² İlgili madde 2013'de değiştirildi. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>, (Madde 35: Değişik: 13/7/2013-6496/18 md.).

yönde herhangi bir sivil direniş ile karşılaşmamış olması direniş gösteren tarafın salt çoğunluğu yakalayamamasından kaynaklanmaktadır.

4.6. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri³:

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden itibaren en yüce makamı Cumhurbaşkanlığı makamıdır. Bu makama gelecek kişinin seçimi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından belirlenmekteydi. TBMM üyelerini de halk belirlemektedir. Halkın temsilinin parçalanmışlığı ve bunun yansımaları olan Meclis'te ortak karar alabilme istikrarını getirmeyeceği bellidir. Cumhurbaşkanını Meclisin belirlemesi aşaması çıkmaza girdiği zamanlarda, ülke için bir lider önder boşluğu oluşmaya başladığı anlamına gelmektedir. Yani başka bir ifade ile yönetim krizi siyasetler tarafından oluşturuluyordu. Bu durum askerinin oluşan yönetim boşluğunu doldurmasına zemin hazırlamış, yedi yılda bir tehlikenin gelmesi kaçınılmaz olmuştur. 1980 darbesinden önce Meclisin aylarca Cumhurbaşkanını seçememesi en bariz örneklerdendir.

4.7. Cumhurbaşkanı ve Başbakan Liderliği/ Çift Başlılık:

Cumhurbaşkanı daha önce bahsedildiği gibi devletin en üst kademesi olup aynı zamanda devletin lideri konumundadır. Ancak başbakanlık gibi bir makamın olması yönetim hiyerarşisini ister istemez etkilemektedir. Cumhurbaşkanı ve başbakanın görev alanları kanunlarla belirlenmiş olması işin teorik noktasını tamamlamakta pratik kısmına geçildiğinde aynı düzen görülmemektedir. Çünkü iki makamda liderlik pozisyonunda ve yönetmeleri gereken geniş yelpazeli bir devlet organizasyonu var. Bu durum karmaşaya, yetkilerin kullanılmasında organlar arası çatışmaya sebebiyet vermektedir. Yani tekrar aynı muğlak sonuca ulaşma gibi bir döngü oluşmaktadır. Yönetim krizi. Böyle denklemlerin oluşması siyasal zemini işlemez hale getirecektir ve kısa vadede çözüm noksanlığından dolayı kısır bir döngü baş gösterecektir.

Basit organizasyonlarda dahi liderliğin birden çok olması eylemleri durma noktasına getirdiği aşikar olan örneklerde devlet gibi en büyük organizasyonun böylesi bir duruma uzun süreli dayanması mucize olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti siyasal tarihinde bunun krizlerini her darbeden az önce yaşamış ve tecrübe ettiği darbelerin ortak sebepleri arasında yerini almıştır (Koçak, 2016: 10-11). Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti devletini yönetecek ve liderlik yapacak organın birden fazla oluşu asker liderliğindeki bir yapıyı sisteme müdahale etmesi konusunda sürekli teşvik edecektir.

4.8. Terör ve Üniversite Gençliği:

Türkiye 1960 ve 1971 darbesinin arka planında bulunan üniversite gençliği 80'li yıllara gelindiğinde artık terör örgütlerinin faaliyet alanlarına bilerek veya bilmeyerek dahil oluyorlardı. 1960 darbesi öncesi İstanbul Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğrencileri sansasyonel eylemlere girişmişler ve ciddi bir kamuoyu oluşturmuşlardı. Eylemlerin gerekçelerinin öneminden ziyade sonucunun nereye vardığı o dönemi anlama konusunda bizlere ilham kaynağı olmaktadır (Birand vd., 2008: 35-36). 60 darbesi de dahil diğer bütün darbelerin senaryoları yazılırken üniversite gençliği es geçilmemiş ve siyasetçiler aleyhine bu kitle her zaman kullanılmıştır. Burada aslında gençliğin kendisinin piyon yerine konulduğu anlamı çıkarılmamalıdır. O dönemdeki olaylar tetkik edildiğinde öğrencilerin

³ 2018 yılı itibarıyla Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir.

asabiyet ve duygusal yönleri tahrik edilmiş ve kaçınılmaz tepkiler ortaya çıkmıştır. Bunlara ilaveten üniversite hocalarının, yani dönemin aydınlarının, kişisel ihtirasları uğruna yangına körük ile gitmeleri, olayları daha da kızıştırmıştır. Bu durum aydınların askeri yönetimden gelecek olan makam ve itibar rahatlığı umudunun olduğu her dönem böyle devam etmiştir.

1980 darbesi öncesi Türkiye artık ismi konulmuş terör örgütlerinin eylemlerine şahit oluyordu. Bu eylemlerin dinamiğini genç üniversiteliler meydana getirmesi ve kendilerini ispat adına devletin temel yapı taşlarına zarar vermekten çekinmedikleri gerçeği Türkiye açısından özellikle genç neslin dezenformasyonu yönüyle ciddi sorunlar teşkil ediyordu. Nitekim de öyle oldu ve Türkiye 80’li yıllara gelindiğinde terör olaylarından ölen binlerce insan için yas tutuyordu ve bu cenazelerin yüzde doksanı genç dimağlardan oluşuyordu (Köylü, 2016: 231). 1960 darbesinde ve sonrasında önü alınamayan veya bu konu ile ilgili yetkililerin somut tedbirler almamasından dolayı terör ifadesi ve gençlik ifadesi yan yana kullanılmaya başlandı.

Askeri vesayet tarafından bu vakıalar takip ediliyor siyasetçilerin nihai çözüm olarak kendilerine başvurmalarını sabırla bekliyorlar ve olaya müdahale sırası kendilerine geldiğinde olaylardan ziyade yönetimle mücadele ediyorlardı. Ortaya çıkan kaostan siyasetçiler sorumlu tutuluyor, asayiş yoksunu halkı bu konuda yönlendirmeleri daha kolay oluyordu ve kendi lehlerine dönen bu süreci iyi kullanıyorlardı.

4.9. Ombudsman Eksikliğimiz:

Kamu yönetimi, organlarıyla toplumun tüm kesimi ile temas halindedir. Kamu yönetimi, toplum açısından kendisine en yakın birim olduğu için aslında devletin bir özeti hükmündendir. Toplumunu oluşturan vatandaş, devlete karşı görevlerini yerine getirdiğinde devletten bir karşılık beklemektedir ve bu karşılığı ona sunacak olan muhatap olduğu devlet dairesidir. Kamunun yönetilmesinde 90’lı yıllardan önce görülen hantal bürokratik anlayışı her ne kadar Yeni Kamu Yönetimi anlayışı ile kırılmaya başlandıysa da günümüze kadar eski alışkanlıklar devam etmektedir. Halkın idare karşısında korunma mekanizması veya disipline edilmesi olarak bilinen ombudsmanlık ülkemizde 1960 darbesi sonrası varlığı ortaya çıkmışsa da uzun yıllar görevini yerine getirememiştir. Yapılan yasal düzenlemeler ile asker ve sivil yönetim alanları birbirinden ayrılmış, böylece halka sunulan kamu yönetimi hizmetinin sivilleştirilmesi amaçlanmış ancak öbür yandan askeri idare kuruluşlarının bağımsız hareket etmesi etken ortaya çıkmış ve ilişkisiz iki yapı (Eryılmaz, 2010: 321) ile sonuçlanan bu düzenleme yönetim krizlerini de beraberinde getirmiştir.

4.10. Muhalefet Kültürümüzün Noksanlığı:

Türkiye Cumhuriyeti tek partili rejim ile yönetildiği ilk dönemlerde, M. Kemal’in de izniyle, başka partiler kurulmuş, partilerin genel olarak işlevleri Halk Partisi’nin faaliyetlerini gözlemlemeleri, muhalif konularda görüş bildirmeleri gibi demokrasi ile uyumlu amaçlar belirlenmiştir. Ancak bu muhalefet partileri muhalif oldukları konularda halk tarafından Halk Partisi’nin alternatifi olarak görülmeleri üzerine tekrar M. Kemal tarafından kapatıldılar. Gerekece olarak da ihanet içinde oldukları fikri yatmaktaydı (Fedayi, 2016: 279). Bu gerekçe ile kapatılan muhalefet partisi aslında ülkemizde başka bir siyasal kültürün oluşmasına zemin hazırlamıştı. İhanet içerisinde olan Muhalefet kültürü zamanla Cumhuriyet Halk Partisi’nin başına geldiği zaman kendisinin türettiği başka bir evreye dönüştürmüştür. Bu durumda özellikle 1960 darbesi sonrası siyaset hayatımızdaki yerini almıştı: İhanet içerisindeki İktidar. Böylesi argümanların siyasi hayatımızı derinden etkilemesinin en bariz örneği, yaklaşık 60

yıldır her iktidar muhalefeti her muhalefette iktidarı vatana ihanetle suçlamıştır (Azak, 2006). Bu konuda işaret fişğini ilk yakan taraf Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur ve 1960 yılından öncesi ve sonrasındaki Demokrat Parti ile ilgili söylemleri halen siyaset hafızamızda yer almaktadır (Doğru, 1998). Aynı durum itham edilen iktidar için de geçerlidir. Muhalefet kültürümüzün bu yönde gelişmesi söylemlerin, iddiaların asılsız olarak halka ve basına servis edilmesi iktidarlar tarafından temize çıkartılsa dahi ortaya çıkan güven zedelenmesi iktidarın ülke yönetimindeki işlevine ciddi manada zarar vermektedir. Böylesi durumların gidişatında genellikle muhalif söylemlerin askeri darbelere davetiye çıkartmaları ve sonuçların hazırlanması açısından manidardır (Gürsoy, 2014: 120-121).

4.11. Kutuplaşmalara Açık Sosyal Yapı:

Türkiye sınırları içerisinde mozaik bir toplum yapısına sahip olmasının yanında bu çeşitliliğin yönetimi ile ilgili geçmiş tecrübesi taze olan bir ülkedir. Osmanlı İmparatorluğu Avrupa, Asya ve Afrika'yı kapsayan geniş bir coğrafyada farklı etnik kökenli insanları yönetebilen nadir ülkelerden olması kültürel zenginlikleri yönetebilme tecrübesinin bir diğer göstergesidir. Ancak bu türden çeşitliliğin iyi planlanmış siyasi programlar ile yönetilmesi elzemdir. Aksi takdirde Fransız Devrimi'nin körüklemiş olduğu Milliyetçilik ve Asabiyet kutuplaşması ortaya çıkabilir.

Türkiye ne yazık ki, dönemsel olarak uyguladığı politikalar ve sadece ülkenin belirli coğrafyalarını kapsayan siyasi söylemler, kasıtlı veya istenilmeden kutuplaşmaları tetiklemiştir. Her darbe öncesi görülen Türkçülük, Kürtçülük, Alevilik, Sünnilik gibi ayrıştırıcı söylemler, ülkenin toplumsal kaos yaşamasını hızlandırmıştır. Ülkenin cari durumunu göz ardı edip, özellikle 1970'lerde, uygulanan siyaset, toplumun birbirini, teröre ve düşmana gerek kalmaksızın, yok etmesine sebep olmuştur. Hem 80 darbesi hem de 97 darbesinden önceki ve ara dönemlerinde yaşanan toplumsal olaylar ülkeyi çoğu zaman iç savaşın eşiğine getirmiş, olayların durulması için devlet yönetimin izlediği politika tamamen plansız ve izansız eylemlerden ibaret olmuştur. Toplumdaki kutup çatışmasının çoğu kendiliğinden bitmesi için güvenlik güçlerinin beklediği veya olayların büyümesinden sonra müdahale edildiği, ne yazık ki, yakın siyasi tarihimizde mevcuttur (Aydın ve Taşkın, 2016).

Toplumun huzur ve güven ortamının bozulmasına yol açan etkenlerin ortadan kaldırılması için girişilen tüm denemeler başarısız olduğunda, ki zaten öyle istenmiş; böylece askeri otoritenin gelişi ve yönetimi devralışı meşru zeminlere oturtulmuştur.

4.12. Hukukun Yoruma Açıklığı ve Üst Mahkemelerin Vesayeti:

1960 darbesi öncesi askeri vesayete hukuki olarak dayanak teşkil eden TSK İç Hizmet Kanunu'nun askeri mantıkla yorumlanması ve Menderes Hükümeti döneminde çıkartılan 1951 tarihli Atatürk'ü Koruma Kanunu ile Atatürk'ün şahsı ve inkılaplarını muhafaza etme vazifesini üstlenilmesi, darbelerin en önemli sebepleri arasında bulunmaktadır. 1960'da Millî Birlik Komitesi tarafından hazırlanan darbe bildirisinde (Aydın ve Taşkın, 2016: 62), 1971 darbe metninde (a.g.e., 205), 1980'deki Millî Güvenlik Konseyi'nin darbe bildirisinde (a.g.e., 325) ve 1997'deki darbe metninde (a.g.e., 431) bahsi geçen kanunlara atıfta bulunulması veya dolaylı yollardan ima edilmesi konun somut örneklerindedir. Bunun yanında kanun uygulaması adına Anayasa güvencesi ile sabit olan hükümet düzeni gibi devletin ana mekanizmalarını lağvetme girişimleri de kendi içinde zıtlıkları içermesinin yanında, hukuk hiyerarşisine aykırı davranışlar içermektedir. Başka bir ifadeyle askeri darbeler ile kanunların

uygulama girişimi daha üst sırada bulunan anayasanın çiğnenmesini beraberinde getirdiğinden dolayı, gerçekleştirilen darbelere hukuki dayanak bulmak mümkün değildir. Kanunların böylesine açık uçlu oluşundan kaynaklanan yorumlamalardan dolayı, anayasayı dahi çiğnemelerini kendilerine meşru zeminde yer bulan askeri vesayet anayasaya aykırı davrandığı kanaatine de hiçbir zaman yanaşmamıştır.

1960 darbesi ile getirilen Üst Mahkeme olan Anayasa Mahkemesi kuruluş amacı olarak yasamayı anayasaya uygun yasalar çıkarma açısından bir katalizör görevi taşısa da, zaman içerisinde yasama için krizlere sebebiyet veren bir unsur olmuştur. Anayasa Mahkemesi aslında bir nevi atanmışların seçilmişlere üstünlüğüyle, milli iradeyi zedeleyen konumunda varlığını sürdürmüş ve kurulduğu zamandaki asıl maksat olan, darbeden sonra darbe vesayetinin son bulmaması amacı ile varlığını günümüze kadar getirmiştir. Tabii bunlar Anayasa Mahkemesine yönelik eleştiriler olarak belirtilmektedir. Ancak Türkiye siyasetindeki işleyiş tarzı olarak Anayasa Mahkemesi siyasi krizlerin çıkmasına doğrudan etki etmemiş olsa da toplumsal uzlaşmayı sağlayacak olan teamüllerin ortaya çıkmasını dolaylı yollardan engelleyen darbelere kapı aralayan bir mekanizma olarak bilinmektedir (Fedayi, 2016). Çünkü yasamada bulunan seçilmişler belirlemiş oldukları kanunların veya yasaların atanmışlar tarafından denetlenmesi, yasama tarafından kabul görülmeyecek bir eylem olmakta, bu sebeple de iktidar ve yargı arasında krizler yaşanmaktadır. Bu durum askeri vesayet açısından yönetim boşluğu olarak algılandığı gibi halk tarafında da yargı ve adalete karşı bir güvensizlik hakim olmasına sebebiyet vermektedir.

4.13. Sınırlı Sivil Toplum:

Ülkemizde sivil toplumun kurumsallaşma yönünde gelişmemesinin en önemli sebeplerden bir tanesi darbelerdir. Siyasi tarihimizde her on yılda bir gerçekleşen askeri darbeler ile özgür düşünce ortamını ortadan kaldırılmış, bireylerin topluluk oluşturmalarını sakıncalı eylemlerle eş gören sistemler ortaya çıkmıştır. 1960 darbesi ile toplum, bakış açılarının çaplarını belirleyen siyasi politikalara tam veda etmişken böylesi karanlık dünyaya yeniden dönülmesi bireylerin dünya görüşlerine ciddi zararlar vermiştir. Topluma mal edilmeye çalışılan darbeler, toplumun öngördüğü şekilde değil de askeri vesayetin öngördüğü fikriyat ile anlaşılması istenmiştir. Toplumun düşünce dünyasına karşı yapılmış bu tür darbeler yan yana getirilince özgür düşüncenin kalesi olan sivil toplum kültürü de gelişme gösterememiştir.

Siyasi tarihimizdeki darbelerden dolayı gelişme gösteremeyen siyasal kültürümüz, sivil toplumun topluma yansımaları olan örgütlenme, muhalefet, farklı bakış açılara göre değerlendirmeler gibi gelişmiş toplumların meziyetlerinde de gelişme gösterememiştir. Bu sebeple sivil toplum, anti-demokratik hareketlere karşı tepki verememe zafiyeti oluşmakta ve askeri bürokrasi gibi siyaset alanında vesayet kurmak isteyen güruha karşı duruş sergileyecek önemli bir organizasyon boşluğu oluşmaktadır. Askeri vesayet iktidarı çeşitli bahanelerle elde etmek istediğinde bir karşı duruş veya muhalefet ile karşılaşmaması (Güler, 2006: 26) hem cari askeri darbenin işini kolaylaştırmak da hem de ileri dönemlerde ülke yönetimini gayri meşru yollarla elde etmek isteyen vesayet odaklarına bir referans kaynağı olmaktadır.

5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti siyasetinde ve devlet yapısında askeri darbelerin önemli bir yeri vardır. Devletin kurumsal kültürünü yansıtan mevcut kurumlar genellikle darbeler sonrası çıkartılan anayasalar ile kurulmuştur. 1961 Anayasası bir darbe ürünüdür ancak sonuçları itibariyle kurumsal olarak varlığını sürdürmektedir. 1982 Anayasası da darbe anayasasıdır ve bu anayasa günümüz Türkiye'sinin idare edildiği nihai anayasadır.

Ülkemiz darbelerin sebeplerini tam olarak ortadan kaldırmadığı bir siyaset seyrinde 2002 sonrası Ak Parti'nin tek başına iktidara gelmesi ile ciddi değişim ve dönüşümler yaşamıştır. 2002 sonrasında siyasal sistemi asıl rahatlatan unsur parlamentoda uzun bir aradan sonra koalisyon hükümetlerine gerek kalmadan oluşmuş çoğunluktur. Bu dönemde oluşan istikrar toplumun temas ettiği her alanda kendini göstermiştir. Bu etkenler toplumun siyasete olan güvenini arttırmış daha doğrusu sivil yönetimin yıllardır çizilen karizması onarılmıştır. Cumhuriyet aslına uygun şekilde seyir etmesi için şartlar olgunlaşmaya başlamıştır.

Kamuoyu, siyasetin seyrini kendi iradesi ile yürütmesine ve bu başarının arkasındaki etkenin tercihlerinin yansımaları olduğunu gözlemlemeleri sivil bürokrasiyi güçlendirmiştir. Özellikle 2007 referandumundan sonra daha da güçlenen siyaset, toplum nezdinde darbeler defteri kapanmıştır ancak askeri darbeleri tetikleyen sebepler tam olarak ortadan kaldırılmamıştır.

15 Temmuz darbe girişimi tehlikenin hem siyaset açısından hem de toplum açısından devam ettiğini bize gösterdi. Çünkü darbeyi besleyen ana kanallar son yıllarda gerçekleştirilen reformlarla kapatılmış olsa da, yanlardan bırakılan boşluklar cunta zihniyetini beslemeye yetmişti. Darbelerin en küçük boşlukta dahi kendine yol bulabilecek bir karaktere sahip olduğu 15 Temmuz ile kanıtlandı. 15 Temmuz'dan çıkartılan bir başka ders de şudur: Darbeyi önlemek için araçlarla değil direkt amaçlarla bağlantılı etkenleri siyaset mekanizmasından çıkartmak gerekiyor. 15 Temmuz darbe girişiminde bulunan cuntacı ekibinin cumhur tarafından mağlup edilmesi halkın darbeler konusunda geçmişe oranla tecrübe kazandığını, eğitildiğini hatta cuntaya karşı duruş noktasında evirildiğini gösteriyor.

15 Temmuz'da milli iradeye yapılmak istendi, çünkü nihai rejim reformlara rağmen darbe üretmeye devam ediyordu ve bünyesinde askeri vesayete referans verecek kaynaklar halen mevcuttu.

15 Temmuz darbe girişimi başarısız oldu, çünkü nihai rejimdeki vesayet odaklarının tüm engellemelerine rağmen darbeye karşı önemli bir farkındalık oluşturulmuş ve bu farkındalık sayesinde halk, iradesine sahip çıkma konusunda hem daha bilinçliydi hem de daha cesurdu.

Topluma karşı kendi cephesinden hegemonya kurmak isteyen cenah, günümüz Türkiye'sinde canlılığını korumaktadır. Bu cenahlar her zaman siyasal sistem içinde var olmak isteyecektir. Bu odakları yok etmek yerine siyasi irade tarafından, hegemonya kurmak isteyen grubun değersiz değerleri topluma gösterilmeli, bu grubun değerleri ile toplumun öz değerleri arasındaki fark iyi açıklanmalı ve kamuoyunun hafızası sürekli canlı tutulmalıdır. Halkın oylarıyla oluşmuş devlet yönetiminin meşruluğunu güçlendirmek adına devlet otoritesinin asıl kaynağının seçilmişler veya atanmışların değil, onlara bu yetkiyi veren halk olduğunu sürekli gündem yapmak da vesayetlere karşı milli iradeyi güçlendirecek bir diğer unsurdur.

Darbelerin askeri vesayet tarafından gerçekleştirilmesi tüm yıkımın bu cenahtan geldiği anlamına gelememektedir. Sivillerinde dahil edildiği darbeler sonuçları itibariyle müspet

olsalar da kaynakları ve yöntemleri menfi olduğu için toplum nezdinde karşılık bulmamalıdır. Halkın güçlendirdiği siyaset, siyasetçilerinde gücünü arttırmaktadır ve bu onlara olan güven ile eşdeğerdir. Toplumun güvenini kazanan siyaset kendisine yönelik tehlikeleri bertaraf edecek potansiyele de ulaşmış olacaktır.

Güçlü siyaset ile siyasetçilerin kendilerine bu imkanı veren halka sunacağı en güzel teşekkürlerden bir tanesi de güçlü ekonomidir. Toplumsal ve bireysel refahın arttığı, gelir gider durumlarının piyasa dengesinde tutulabildiği, ekonomi ile ilgili şüpheli toplumun bulunmadığı bir ortamda istikrar ülkede perçinlenecektir. Mevcut siyasal aktörler sosyal yaşamda bu dengeyi ve istikrarı koruduğu müddetçe toplum siyasetin bekçiliğini yapacaktır.

Güçlü ekonominin ardından gelen refahlaşmayı kültürel hareketlilik izlemektedir. Bu kültürel hareketlilikte toplum öz kültürüyle bütünleşmeli, toplumsal dengeleriyle uyuşmayan dayatma anlayışlardan sıyrılarak inancı ve sosyal yaşamı ile uyumlu olan değerlerine sahip çıkmalıdır. Ülke siyasi tarihinde görülen darbe mefhumu, kültürümüze uygun değerler içermemektedir. Darbelerin bizim tarihimizdeki sayı olarak çokluğu kültürümüzün bir parçası olduğunu göstermemektedir, aksine kültürümüzden ne kadar uzaklaştığımızın somut örneğidir. Geçmişten gelen kültürel değerlerimizde askerin konumu, toplumun hem zihninde hem de duygularında önemli bir yer kaplamaktadır. Ancak bu durum taassup seviyesine ulaştığında geçmiş kültürümüzü yanlış okumamıza neden olmaktadır. Geçmiş kültürün yanlış okunması askerin her yaptığına meşruluğunu bize öğretmesine veya öyle bir jargon oluşmasına zemin hazırlayan sebeplerdendir. Askerin toplum üzerinde haksız kazanç sağladığı eylemlerden biri olan darbelerin nedenleri arasında, toplumların askere yüklemiş oldukları anlamaların referans olması, toplum olarak bizleri bu konuda yeniden düşünmemize sevk etmektedir.

Halkın iradesinin yansıması olan seçimlerden ortaya çıkan tablo ülkeyi yönetecek iktidarın güçlülüğü açısından önemlidir. Parlamenter sistem ülkemiz siyasi tarihinde belirli dönemler haricinde (1950-60, 2002-...) istikrarlı hükümet çıkaracak güçte bir temsil gücü elde edememiştir. Parlamenter sistemin hükümet kurma teamülü ülkemizde koalisyon olarak tezahür etmiştir. Koalisyon hükümetleri güç birliğinden ziyade parlamentodaki güçlerin parçalanması olarak gelişme göstermiş, bunların ortak özellikleri de kısa süre içerisinde parçalanmaları ve dağılmaları olmuştur. Koalisyon, ülkemizde yönetim krizi oluşması anlamına gelmiştir ve akabinde ortaya çıkan kriz çözme ekipleri (darbeciler) bu boşluğu rahatlıkla doldurmuşlardır.

Koalisyon hükümetlerinin cumhurbaşkanlığı seçimlerdeki tavırları ülke yönetimini gerçekleştirmek için sergiledikleri yönetimle eşdeğerdi. Yani kriz odaklı anlayışa sahiplerdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi sırtındaki bu taşınmaz yükü 2007 referandumu ile halka bıraktı ve böylece devletin en üst kademesinin seçilme krizi daha meşru bir zemine alındı. Ancak yönetim krizleriyle darbeleri besleyen sebepler arasında bulunan çift başlılık sorunu olan cumhurbaşkanı ve başbakanın varlığı devam ediyordu. Bu sorunda 2017 referandumunda kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Sistem'i ile çözülmeye çalışıldı. Cuntanın kendine pay çıkarttığı en büyük alanlardan bir tanesi olan yönetim krizi ile ilgili ciddi bir adım atılmış oldu.

Devlet yönetimindeki sorunların çözülmesinin yanında devletin yerellerdeki yansıması olan kamu kurumlarının da kalitesinin artırılması gerekmektedir. Kamu yönetimi sorumluluklarının bilincinde, klasik yönetim anlayışından uzak, halkla olan ilişkilerinde halkı

müşteri gibi görüp memnuniyet noktasında gerekli adımları atmalıdır. Bu işlem kamu kurumlarındaki yöneticilerin vizyonlarına bağlı değil tamamen kurumun vizyonuna ait yönetim politikası ile yürütülmelidir. Halkın kamu kurumlarından memnuniyeti devlete olan organik bağına güçlendirmesi ile paralellik göstermektedir. Devlet bağından kasıt devletin yönetimini sürdüren siyasi parti ile sınırlandırılmasa da büyük bölümü bu kesime aittir. Yönetim güçleri hangi siyasi partinin elinde ise kamu kurumları aracılığı ile halka sunulan hizmetin geri bildirimini de bu partilere olmaktadır. Halkın dönemselsel olarak değil de sürekli memnuniyetini kazanmış kamu kurumları aynı zamanda memnuniyetin garantörü olarak gördükleri siyasi partiyi konumu itibariyle dış müdahalelere karşı koruyacak bir zırhtır. Bu açıdan devletin yansımaları olan her kamu kuruluşunun halka olan yaklaşımı ve hizmeti büyük önem taşımaktadır.

Türkiye dünya ülkelerinin çok ilerisinde genç nüfus potansiyeline sahiptir. Total nüfusu 83(+) milyon civarında bulunan Türkiye, nüfusunun yaklaşık %16'sı genç nüfus olarak kabul edilen 15-27 yaş aralığında bulunan bir kitleye sahiptir. Bu oran ülke için avantajlarla beraber dezavantajları bulunan bir durumdur. Gençlik potansiyelinin eğitiminden istihdamına, sınırlandırılmasından özgür bırakılmasına kadar devletin büyük sorumlulukları bulunmaktadır. Böylesi kırılmalı bir kitleye karşılık böylesi hassas politikaları gerçekleştirmek zorunda kalan devlet, uygulamalarında hataya yer verdiğinde önü alınamayacak kitlesel sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Ülkemiz Cumhuriyetin ilanından sonra her darbenin arifesinde gençlerin başrolünü oynadığı eylemlerle karşılaşmıştır. Bu eylemlerde genç dimağlar siyasi iktidarların çeşitli politika veya kararlarına karşı organize edilmiş ve bu yönde toplumsal kaos oluşturmak amaçlanmıştır. Oluşan kaos ortamının vazgeçilmez kurtarıcısı cunta bu gelişmeleri de fırsata çevirmiş ve darbeler için meşru sebeplerine kaynak göstermişlerdir. Böylesi gelişmelere fırsat vermemek adına gençliğin koordine edilmesi marjinal gruplar tarafından değil bizzat devletin kendi eliyle gerçekleştirilmesi gerekir. Ancak politikalar mevcut iktidarların ihtiraslarından ziyade gençliğin ihtiyacına yönelik eylemlerden oluşması elzemdir. Böylece gençlik kendisine sunulacak alternatif eylemlerin meşruluğunu devlet lehine daha sağlıklı sorgulayacaktır.

Askeri darbelerle karşı siyaset mekanizmasını korumak için sivil vesayet oluşturmadan sivil yapıyı güçlendirmek gerekir. Sivil toplumun organizasyonu, muhalefet kültürünü, eleştirel yaklaşımları geliştirmesi, hakaret etmeden karşı fikirlere alternatif fikirler sunulabilen platformlar oluşturması sivilleşme adına atılacak adımların sadece birkaçıdır. Ancak tüm bunların toplumumuzda yerleşik bir vaziyet alabilmesi için sivil topluma doğru bir eksen kayması yaşmalıdır. Böylece sivil toplumun gündem olmasının yanında varlığını kendi kendine koruyacak güce ulaşması sağlanır. Devlet himayesinden yoksun olduğunda sivilliğini yitiren sivil toplum organizasyonları, çıkar grupları rolünü üstlenmiş yapılar olduğundan dolayı devletin yönetimini ele geçirmek isteyen cuntaya karşı sunabileceği hiçbir eylemi bulunmamaktadır. Nihai olarak sivil toplumun devleti sivil tutabilmesi için sınırlı bir toplumdaki özgür bir yapıya bürünmesi önemlidir.

Toplumsal refahın yüksek olduğu, sivil toplumun gücünün toplumda hissedildiği, gençlerin iyi eğitildiği, askerinin odak konusuna odaklandığı bir devlet protresi oluşmalıdır. Devlette her şeyin anahtarı veya kilidi olan adalet mekanizması yerinde kullanılmıyorsa ve halkın gözünde bir değere sahip değilse tüm her şeyi yeniden gözden geçirmek gerekiyor. Adalet toplumun nefesi misali yaşaması için şimdi de gerekli, gelecekte de gerekli bir değerdir.

Bu değeri kaybetmek bir yana mahiyetinin zarar görmesi dahi toplumu muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak amacıyla yapılan bütün politikaları, emekleri bir çırpıda yok edebilecek güce sahiptir. Binaenaleyh, cuntanın darbeyle topluma vereceği en kötü sonuç olan haksızlığın tek alternatifi olan adaletin sivil yönetim tarafından korunmalı ve siyaset içerisinde geliştirilmesi gereken evrensel bir değer olarak benimsenmesi çok önemlidir.

Sonuç olarak darbelere gebe siyasal sistemimiz 2000’li yıllardan sonra darbeyi bünyesinden atmaya çalışan eylemlerle umut verici şekilde ilerlemeler göstermektedir. Ancak rejim olarak tarihsel süreç içerisinde kaydedilen tecrübelerin hem avantajları hem de yıkıcı dezavantajları gelişmeleri gölgede bırakmaktadır. Toplumun bu konuda daha hızlı bilinçlenmesi ve sivil toplumun halkın iradesine daha güçlü sahip çıkma eğilimi göstermesi gerekmektedir. Bu iki etkenin reel bazda faydası, sürekliliğine ve toplum tarafından sahiplenmesine bağlıdır.

Darbeler bizim kaderimiz değildir. 2000 sonrası nesil darbelerin sonuçlarını görmüş son nesil olabilmesi adına akademik camianın hafızaları sürekli bu konuda canlı tutması ayrı bir önem taşıyor. 15 Temmuz darbe girişiminin başarısız sonuçlanması bize toplum ve siyaset olarak darbelere karşı direniş gösterebilme ahlakımızın ve gücünün oluştuğunu göstermesinin yanın da darbelerin sebeplerini oluşturan unsurların siyasal rejimimizin sınırlarında varlığını sürdürdüğü gerçeğini göstermiştir.

Son söz olarak, geçmişte ahlak, adalet ve asayiş gibi evrensel değerlere, katlanılması zor acılara rağmen, sahip çıkmış bir coğrafya olan Anadolu’nun, yüzyıllardır merhametin, kardeşliğin ve istikrarın garantörlüğünü yaptığını unutmamak gerekir. Bu çalışma ile toplumun her kesimden bireye, darbeye karşı farkındalık oluşturması temenni edilmiştir.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2007). Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945- 1980). (Çev: Ahmet Fethi), İstanbul: Hil Yayınları.

Ataay, F. (2007). 12 Mart’tan 12 Eylül’e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti. Ankara: De Ki Basım Yayın.

Aydın, S., Taşkın, Y. (2016). 1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Azak, G. (2006). Ben Adnan Menderes Yani Astığınız Adam. İstanbul: Emre Yayınları.

Başgil, Ali F. (2014). 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Birand, Mehmet A., DüNDAR, C., Çaplı, B. (2008). 12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi. Ankara: İmge Yayınevi,.

Birand, Mehmet A., (1996). Emret Komutanım. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Çitçi, O. (2006). Ordu- Siyaset İlişkileri: 1920-1938. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 39, Sayı 4, Aralık.

Doğru, O. (1998). 27 Mayıs Rejimi. Ankara: İmge Yayınevi.

Eryılmaz, B. (2010). Kamu Yönetimi. Ankara: Okutman Yayıncılık.

Fedayi, C. (2016). Anayasasız ve Anayasa Mahkemesiz Olmaz Mı?., www.hurfikirler.com, (19.05.2016).

Fedayi, C. (2016). İmparatorluk Nasıl Yıkıldı. Ankara: Kadim Yayınları.

- Güler, U. (2006). Türkiye’de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi, İzmir.
- Gürsoy, N. (2014). 27 Mayıs Darbesi ve Bizler. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gramsci, A. (1997). Hapishane Defterleri. İstanbul: Belge Yayınları.
- Keskin, Yusuf Z. (2011). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Başkanlığı, Erzurum.
- Kışlalı, Ahmet T. (1996). Siyasal Çatışma ve Uzlaşma. Ankara: İmge Kitapevi.
- Koçak, C. (2016). Darbeler Tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kongar, E. (2000). 21. Yüzyılda Türkiye. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Köylü, M. (2016). Darbelerin Siyasi Tarihi. Ankara: Kripto Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2010). Türkiye’nin Yakın Tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özdemir, H. (1989). Rejim ve Asker. İstanbul: Afa Yayınları.
- Öztürk, M. (1993). Ordu ve Politika. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Sander, O. (2002). Siyasi Tarih 1918-1994. Ankara: İmge Yayınevi.
- Tüylü, Özgü S. (2012). Türkiye’de Askeri Darbelerin Karizma Üretme İşlevi: 28 Şubat Süreci ve Adalet ve Kalkınma Partisi Örneğinde Sosyolojik Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı, Konya.